

HOMO VOLANS O DOKTORU FAUSTU I FAUSTU VRANČIĆU

Joanna Rapacka

Doktor Faustus je bio, kao što je poznato, historijska ličnost. Pretpostavlja se da je rođen oko 1480, a umro oko 1540. godine.¹ Sačuvana su o njemu brojna svjedočanstva i mnogi dokumenti.² Ipak, kad pokušavamo iz njegove biografije izdvojiti neosporne činjenice, ispostavlja se da ih nije bilo mnogo.

Na osnovi arhivskih izvora možemo samo ustvrditi da je neki Johannes Faust 1509. godine studirao u Heidelbergu i da je stanoviti »Johannes Faustus ex Simern« 15. siječnja te godine dobio zvanje učitelja teologije.³ Sljedeća vijest glasi da je 1509. godine doktor Faust primio deset guldena za sastavljanje horoskopa bamberskom biskupu,⁴ a posljednja — da je 1528. godine izvjesni čovjek, koji je sebe nazivao Georgiusom Faustom, izbačen iz grada Ingolstadta.⁵ Dodajmo da nije sasvim sigurno odnose li se svi zapisi na istu osobu, zbog dva drukčija imena i zbog tada neobične popularnosti prezimena Faust.⁶ Ne isključuje se također da je Faustus (lat. sretni) bio samo nadimak maga dobiven u skladu s običajima epohe.

Ostale vijesti podrijetlom su iz sekundarnih izvora koji iako su njihovi autori često dostojni poštovanja, nisu uvijek u cijelosti vjerodostojni. U većini su to svjedočanstva iz druge ruke koja iznose usmenu predaju, a i prema očevicima dobro se odnositi s rezervom. Mnoga su svjedočenja opterećena lakovjernošću karakterističnom za mentalitet šesnaestog stoljeća kad u igru ulazi natprirodno.⁷ Jedno je jasno: čovjek zvani Faust, koji se bavio astrologijom i alkemijom, nekromantijom, aeromantijom, piromantijom, hiromantijom, fizionomikom, gatanjem pomoću kristala i nadriliječništvom, bio je na zlu glasu.⁸ Uzrok tome nisu bile sama područja

njegove djelatnosti. Većinom tih struka bavili su se također i istaknuti majstori koji su uživali znanstveni dignitet. Slavni kolege naprosto su držali Fausta za lutajućeg varalicu, nezalicu i šarlatana; humanisti su dijelili njihov stav, predstavnici reformacije, skloni da u svemu vide makinacije nečistih sila, podliježali su slavi što je okruživala maga i uvjereni u čuda koja je činio optuživali ga za šurovanje s vragom, nazivajući čarobnjaka »grozним monstroomom i smrdljivim hramom mnogih bjesova«. ⁹

Riječi osude samo su pridonosile popularnosti ličnosti a mjerodavnost autora osuda pridavala je vjerodostojnost fantazijama. ¹⁰ Posebne zasluge pripadaju Melanchtonu koji je, u dobroj vjeri, pripisao Faustu, uz ostalo, i anegdotu o tome kako je jedan mag najprije požderaо, a potom ispljunuo drugog, ¹¹ a također je darovao našem junaku otad nerazdvojnog druga — vraga u pasjoj koži, iduće utjelovljenje lutajućeg motiva o psu čarobnjaka. ¹²

Naslijeđu protestantske književnosti Faust zahvaljuje, u velikoj mjeri, ambivalentnost, dvoznačnost svog tradicionalnog portreta i mješavinu divljenja i sablazni kojima će ga tretirati pozniji autori popularnih povijesti o njemu. Vjera u sporazum maga i vraga, koja se očitovala u izjavama protestanata, pridonosila je istodobno njegovoj nobilitaciji: uznoseći ga do položaja vragova ortaka sa sažaljenja dostojne pozicije običnog prevaranta.

Legenda, rođena još za Faustova života, bogatila se novim motivima koji potječu iz usmene tradicije i pismenih dokumenata. U njezinu stvaranju sudjelovali su svi društveni slojevi: oni koji su pričali o Faustu u usputnim krčmama i oni koji su pričali i pisali o njemu u samostanskim ćelijama, kabinetima učenjaka i političara, u plemićkim dvorcima, pa čak i na brodovima konkvistadora što su tražili mitski Eldorado. ¹³

Nastale su različite lokalne tradicije i započeo je spor gradova oko maga, kao što su se nekad sporili grčki gradovi oko Homera. Ticao se on jednako mjesta rođenja, studija i Faustove djelatnosti, kao i mjesta njegove smrti. Budući da je Faust ipak bio dvoznačan junak, sporenje je također s vremenom dobivalo i negativan karakter: neki su branili od te, kako su smatrali, sumnjive počasti protestantski Wittenberg i nastojali odgovornost za odgoj maga prebaciti na katolički Ingolstadt. ¹⁴

U rivalstvu su u prvom redu sudjelovali njemački gradovi, ali također Krakov i Prag. Njihova prisutnost nije slučajna. Štoviše, izgleda da je imala simbolično značenje. Krakov, kao grad u kojemu je Faust studirao, prvi je spomenuo Melanchton, a od Poljaka pak Sarnicki. ¹⁵ Međutim, ne znamo jesu li njihove informacije istinite. Moguće je da samo ponavljaju glasine ¹⁶ što su kružile. Ako je to bilo samo ponavljanje »glasa naroda«, onda treba priznati da je i u tom slučaju vox populi — veliki falsifikator kad su u pitanju činjenice — iznenađujuće istinoljubiv kad se radi o pravilnostima i nekim općim pojavama, kao da želi sačuvati vjernost starog

principa poetike: ne treba govoriti o tome što se dogodilo nego o onome što se trebalo dogoditi. Štoviše, falsifikati »glasa naroda« proistječu najčešće upravo iz potrebe da se slučajnost konkretnog prilagodi pravilnosti idealnog obrasca.

Krakov je još od prve polovine XV. stoljeća bio važno središte magijsko–astrološko–astronomskih nauka, a poslije pada bečkog centra Jagielonsko sveučilište postaje na prijelomu XV. i XVI. stoljeća najvažnije takvo središte u Europi. Od polovine XV. stoljeća poljski astrolozi predavali su na sveučilištima u Bologni, Perugia i Preszburgu, a bili su i dvorski astrolozi vladara, kardinala i papa; u Faustovo vrijeme, pak, mnogi krakovski đaci predavali su astronomiju na njemačkim sveučilištima,¹⁷ dakle, nije ni najmanje čudno što je tradicija željela u zidine te slavne škole smjestiti isto tako slavnog maga koji, da parafraziramo nekadašnje teoretičare pjesničke fikcije, čak ako tamo i nije studirao, nesumnjivo trebao studirati. Nije slučajno što u ikonografiji Fausta uvijek prati globus neba.¹⁸ Vjerojatno je prvi takav instrument u Europi, otad stalni akcesorium maga i astrologa, ostavio oporukom Krakovskom sveučilištu Marcin Bylica iz Olkusza, dvorski astrolog Matije Korvina i Vladislava Jagiellonskog.¹⁹

Pred kraj XVI. stoljeća, u vrijeme kada je faustovska legenda dobivala kanonski oblik, rascvjetala se nova Meka za one koji su željeli u miru produbljivati manje ili više ezoterične discipline. Postao je njome Prag za vrijeme Rudolfa II, od 1583. godine, sjedištem carskog dvora.

Uokolo neurasteničnog cara, don Quijotea koji se hranio sanjarijama koliko velikim toliko i nerealnim, zaljubljenog u svakojake vještine, kolekcionara i alkemičara, sakupljali su se astronomi, astrolozi, alkemičari, a među njima, osim velikih astronoma (koji se nisu libili astrologije) kao što su Ticho de Brahe i Kepler ili tada neobično slavni alkemičar Sedziwói (Sendivogius), brojni učenjaci manjeg ranga i obični šarlatani. Ta epoha u kojoj se i samog cara optuživalo da šuruje s vragom, bila je presudna za nastanak u literaturi do danas žive slike Praga kao magičnog i fantastičnoga grada.²⁰ U taj rudolfovski Prag legenda je morala također dovesti Fausta. To je učinila tako uspješno da je dovoljno danas uzeti bilo kakvu knjigu o Pragu ili bilo kakav vodič pa da se naiđe na njegove tragove.

Faustov put u Prag utrla je literatura. Godine 1587. u Frankfurtu na Majni izišla je knjiga s naslovom *Historia von D. Johann Fausten* koju je izdao Johann Spies. Ona je značila krunu, a istodobno i početak novog života faustovske tradicije. U njezino treće izdanje 1590. godine uključena su tzv. erfurtska poglavlja koja sadrže za nas zanimljiv anakronizam. U Spiesovu izdanju 1597. Faust je razgledao Prag, slično kao Krakov, za vrijeme svojih putovanja na Mefistofelesu, za tu priliku preobraženu u letećeg konja. Fragment koji se odnosi na Prag sadrži jedino kratak, konkretan opis grada, ne spominjući ništa što bi s njim povezivalo našeg junaka. Međutim, u izdanju iz 1590. godine javlja se fragment iz kojeg saznajemo da je Faust

boravio u Pragu u cara (kao što proizlazi iz konteksta, bio je to dulji boravak), a odatle, ponovo na Mefistofelesu, stiže u Erfurt na gozbu s prijateljima u kući »Pod sidrom«, da bi se u zoru opet vratio u Prag.²¹ Car s kojim se u jednoj drugoj epizodi Faust povezuje jest, uostalom u skladu s vremenom u kojemu je živio historijski prototip čarobnjaka, Karlo V. Međutim, Karlo V. nikad nije imao rezidencije u Pragu. Prag je postao carski grad za Rudolfa II, u vrijeme kad su se upravo pojavljivale faustovske volksbuche.²² Moglo bi se, dakle, prihvatiti da, s obzirom na slavu koju je u to doba uživao Prag, imamo posla s ispravkom koji je legenda unijela u povijest: Faust, slično kao što je trebao studirati u Krakovu, na isti se način trebao baviti svojim zanatom u Pragu. Ipak nije isključeno, dapače vjerojatno je, da su se erfurtska poglavlja oslanjala na nesačuvanu erfurtsku kroniku iz sredine XVI. stoljeća,²³ dakle na mnogo ranije izvore nego je slavni rudolfovski Prag. Ako se u prauzorima erfurtskih poglavlja također spominje carski Prag, trebalo bi tražiti prirodna objašnjenja tog anakronizma u drugim legendotvoračkim mehanizmima, npr. u dugom pamćenju davnašnjih vremena Karla IV. Luksemburškog. Na faktografskom planu, budući da erfurtska kronika nije sačuvana, nije moguće problem riješiti. Ako čak i pretpostavimo da je kronika sadržavala taj anakronizam, on se ipak pokazao proročanskim. Stvarnost je realizirala scenarij sadržan u legendi: carski Prag se ponovno pojavio, i bio je to grad kao stvoren za Fausta. Stoga otkako se faustofska tradicija pojavila u Pragu, više ga nije napuštala. Kao literarni junak svoju tamošnju prisutnost Faust duguje ne samo njemačkom volksbuchu i engleskim komedijantima.²⁴ Prvi češki prijevodi romana o Faustu nastali su još u XVI. stoljeću, a najstarije sačuvano češko izdanje potječe iz 1611. godine.²⁵ Faustovska tematika nije se ograničavala na narativnu prozu, ona se probila i u lutkarsku dramu i vašarske pjesme.²⁶

Uz te je tekstove rasla legenda koja je omiljenog junaka sve snažnije smještala u Prag. Tu je, navodno, trebao izdati njemu pripisivani demonološko-magijski priručnik pod naslovom *Höllenzwang* (Premoć nad paklom).²⁷ Kao mjesta gdje je stanovao navodile su se razne kuće: danas nepostojeća kuća na Tržnici ugljena u Starom gradu, tzv. đavolov dom, u nekadašnjoj Sumpornoj ulici, dom Sixty u Celetnoj ulici i, konačno, palača na Karlovu trgu koju je Faust naslijedio poslije dvojice alkemičara i međunarodnih intriganata iz vremena Rudolfa II: Johna Deea i Edwarda Kelleya. Odatle su ga, prema predaji, oteli duhovi u samrtnom hipu.²⁸

Proces oblikovanja faustovske tradicije nije se ograničavao samo na jednostavnom dodavanju lutajućih motiva podacima o historijskoj ličnosti. Izbor starih motiva, uvođenje novih motiva i pseudorealija bili su stalno podređeni mehanizmu apstrahiranja idealnog modela iz težnji i snova epohe. Legendarni Faust nastajao je kao baštinik krakovskih astrologa i maga, praških astronoma, astrologa i alkemičara, kao nasljednik njihovih njemačkih kolega: opata Trithemiusa iz Sponheyma i

Agrippa iz Netteshyema koji su ostavili o njemu tako negativna svjedočenja,²⁹ kao baštinik velikog Paracelsusa s kojim je, valjda, u svoje vrijeme trebao dijeliti slavu,³⁰ i kao baštinik svih ostalih manje slavni kolega, uključujući i putujuće šarlatane. Baštinio je od onih koji su prestizali u vremenu njegov historijski prototip, od onih koji su mu bili suvremenici i od njihovih nasljednika, upijajući dotle crte novih junaka dok se uzor učenjaka—maga, sadržan u legendi, mogao u njima pronalaziti i prepoznavati.

Faust, kao zbirni lik učenjaka—maga, poistovjećen prije svega s astrologom i alkemičarom, izražavao je fascinacije srednjoevropskih društava epohe koju simbolično otvara Krakov u trenutku kad se rađa to zlatno stoljeće, a zatvara melankolični, maniristični Prag u momentu nadolazeće katastrofe. Sljedeća epoha tim fascinacijama dodaje mehaniku, a ličnost izumitelja, okružena također nimbusom tajanstvenosti, stoji pored alkemičara i astrologa. Razvijena zanimanja za stare i nove pronalazke odražavaju se također na sudbinu faustovske legende. Od XVII. stoljeća Faust postaje i izumitelj. Počinje mu se pripisivati ne bilo kakav pronalazak već štamparska umjetnost, poistovjećuju ga s nekim Johannom Faustom iz Moguncije, štamparom i alkemičarem iz Gutenbergova vremena.³¹ Ta se legenda posebno raširila u Češkoj gdje se, osim toga, magu pripisuje češka narodnost.

Tvrdilo se, naime, da je Faust latinizirana forma prezimena Štastny, a nosilac je tog prezimena podrijetlom iz Kutne Hore. Za vrijeme husitske revolucije trebao je otputovati u Njemačku, gdje se bavio magijom i pronašao tisak. Koristio se tamo dvostrukim prezimenom: Faustus ili, prema rodnom gradu, Kutenberg.³²

Izgleda ipak da su u češku faustovsku tradiciju bili umiješani i drugi izumitelji. Htjeli bismo ovdje podsjetiti na mjesto koje među modelima za zbirni portret učenjaka—maga zauzima drugi Faustov imenjak, upravo izumitelj Faust Vrančić (Veranzio, Verantius) iz Šibenika. To označava povratak svetom vremenu i mjestu češke fantastike kakav je bio rudolfovski Prag. Ime pronalazača Faustus tu nije bez značenja. Poistovjećivanje junaka na osnovi jednakih imena, kao što smo uostalom već vidjeli, jedan je od čestih legendotvoračkih mehanizama. Postojanje na Rudolfovu dvoru izumitelja koji se zvao Faust moglo je nesumnjivo pridonijeti lokalizaciji faustovske legende u Pragu, to više što se čini da dvojicu Fausta ne povezuje samo ime.

Faust Vrančić (1551–1617), bratučed i štićenik Antuna Vrančića, primasa Ugarske za vrijeme Maksimilijana, školovan u Padovi, Rimu i Beču, obnašao je najprije razne administrativne državne funkcije, zatim od 1581. do 1584. dužnost tajnika i savjetnika cara Rudolfa II. Kao carski činovnik u javnosti je slovio za umjerenjaka u pitanjima religije.³³ Godine 1594. napustio je Prag i otputovao u Veneciju. Poslije ženine smrti prihvatio se svećeničkog poziva, da bi 1598. godine dobio dostojanstvo biskupa Csanadu in partibus infidelium.³⁴ Biskupstvo je napustio

1608. godine, a sljedeće godine stupa u red barnabita u Rimu.³⁵ Poslije nekog vremena napušta Rim žaleći se na nezdravu klimu. Umro je u Veneciji 1617. godine. Pokopan je na otočiću Prviću kod rodnog Šibenika. Prema lokalnoj tradiciji, suglasno sa »čudnovatom«, kako se govorilo, željom umrlog, njegovi »još čudnovatiji nasljednici položili su u grob njegovu 'Povijest Dalmacije', rukopis koji je ostao iza njega«.³⁶

Faust Vrančić, autor povijesnih, filozofskih i pravnih radova, u sjećanju je potomstva ostao prije svega urezan djelom *Machinae novae*,³⁷ u kojem je prezentirano, ilustracijama i opisima, 49 od 70 njegovih pronalazaka.

Ostao je o njemu glas kao o čovjeku još za života slavnom zbog svojih izuma, ali isto tako kao o silovitom i nemirnom ekstravagantu, čiji je karakter bio prepreka dostizanju sreće, bogatstva i stabilnosti. Takvo je mišljenje iskazao u XVIII. stoljeću opat Alberto Fortis u svom djelu *Viaggio in Dalmazia* koji je istraživao obiteljski arhiv Vrančićevih u Šibeniku,³⁸ i upoznao se s lokalnim predajama, a Fortisova mišljenja ponovila je književna historiografija XIX. stoljeća.³⁹

Nesumnjivo je da je na formiranje takva mišljenja utjecalo podjednako iznenađujuće Vrančićevo odstupanje s položaja biskupa, kao i njegove česte i ne uvijek motivirane promjene mjesta boravka: nemirno kruženje između rodnog Šibenika, Presburga, Beča, Praga, Rima i Venecije. Vrančić i dalje čeka na svog životopisca, ali čini se da bismo mogli, pogotovu ako je riječ o drugoj polovici njegova života, riskirati jednu hipotezu. Među Vrančićevim zaštitnicima nailazimo u 1602. godini na ime čuvenog splitskog nadbiskupa Markantuna Dominisa⁴⁰ koji će uskoro, s obzirom na papsku kritiku, ući u konflikt s inkvizicijom, rezignirati s položaja i tražiti sklonište, kao mnogi drugi osumnjičeni za nepravovjerno mišljenje, u Veneciji, a poslije čak u Engleskoj. Rezignacije i lutanje Fausta Vrančića neobično podsjećaju na povijest njegova zaštitnika. Rimski zrak bivao je, kao što vidimo, nezdrav na razne načine, to više što je Vrančić, dok je još bio u carskoj službi, imao sporova s apostolskom stolicom u povodu samovoljnih odluka u administrativno–crkvenoj sferi.⁴¹

Vrančić je jedan od onih nemirnih duhova, neprilagođenih posttridentskoj situaciji, karakterističnih za to teško doba duboke krize svijesti, u kojemu su živjeli Galilej i Giordano Bruno.

Raznovrsnost Vrančićevih pronalazaka zadivljuje. Među njima su mostovi: željezni, drveni i pokretni, različite vjetrenjače, razne vrste satova, spasilački skafandri, arteški bunari, uspinjača i arhitektonski projekti. Tu su i ideje što podsjećaju na iluzionističke trikove, no one su mogle imati praktično značenje i bile su ozbiljno tretirane. U tu vrstu spadaju među ostalima i projekti kako zagrijati vodu bez posude, kako skuhati meso bez vatre, ispeći kruh bez peći i mnogo, mnogo drugih.⁴²

Vrančić ne samo što je teorijski obradio svoje izume, nego je ponekad svoje pronalazke primjenjivao u praksi. Radio je, uz ostalo, na reguliranju Tibra u Rimu, u Veneciji postavljao Fontane, a u Beču je, kažu, izgradio drveni most.⁴³

Ipak nije slučajno da je jedan od najpoznatiji Vrančićevih pronalazaka izražavao težnju koju su službene crkve obiju konfesija nazvale plodom grešne ljudske oholosti. Taj je pronalazak predstavljen u njegovoj knjizi na gravuri nazvanoj »Homo volans«. Predstavlja ona čovjeka koji skače s kule na nečemu što lako identificiramo kao padobran. Uz ilustraciju je bio detaljan tehnički opis pronalaska.

Svoj izum imao je Vrančić, prema nekim izvorima, osobno iskušati skačući pomoću njega s jedne od venecijanskih kula.⁴⁴ S pokušajima uporabe Vrančićeva padobrana obično su se povezivale brojne vijesti o letećim ljudima, rasute po talijanskim kronikama s početka XVII. stoljeća.⁴⁵ U Mađarskoj je također sačuvana legenda o Vrančićevim skokovima sa stijena.

Machinae novae pojavile su se u Veneciji oko 1595. godine ubrzo pošto je Vrančić napustio Prag, što znači da je upravo u Pragu morao raditi na svojim pronalascima, među kojima i nad »letećim čovjekom«. Izgleda čak vrlo vjerojatno da je on izvodio eksperimente, a u svakom slučaju teško je pretpostaviti da se u Pragu o njegovim pronalascima ništa nije znalo.

Vratimo se sada prvom Faustu. Kao što znamo, u tzv. erfurtskim poglavljima motiv Faustova boravka u carskom Pragu povezivao se s motivom letenja. Nije isključeno, dakle, da su povezivanje tih motiva uzrokovali glasovi o eksperimentima praškog imenjaka maga. Ako je, pak, ta pretpostavka pogrešna, a do povezivanja obaju motiva došlo je u još nesačuvanoj erfurtskoj kronici, ipak ostaje vrlo vjerojatno da je sačuvana u kolektivnom pamćenju ličnost Fausta, izumitelja »letećeg čovjeka«, kao jednog od likova koji utjelovljuje lutajući motiv o letećem čarobnjaku, pridonijela izlasku maga Fausta iz korica volksbucha i njegovu udomaćivanju u Pragu.

O letovima Fausta–maga govori ne samo popularna literatura. Postoji također druga, ranija, tradicija. Njezin je izvor neocijenjeni Malanchton koji još 1459. godine u svojim komentarima o *Nedjeljnim evanđeljima* kazuje da je Faust, slično kao nekad Šimun mag, nastojao uzletjeti na nebo. Pokušaj u Veneciji nije uspio i Faust je neslavno pao na zemlju.⁴⁶

Podudarnost između mjesta neuspjelog eksperimenta i pokušaja Fausta Vrančića ostavlja dojam čistog slučaja koji je kapriciozno povezao fikciju i stvarnost. Tradicija letećih čarobnjaka veoma je stara. Njezini su patroni s jedne strane Dedal i Ikar, a s druge pak rečeni Šimun mag. Ipak, Melanchtonovo svjedočanstvo svojim karakterom više podsjeća na kroničarove opaske o tajanstvenim pokusima leta nego na lutajući motiv o letećem čarobnjaku. Teoretski govoreći, ne može se potpuno isključiti da je Faust–mag stvarno pokušavao poletjeti. Takvi su se eksperimenti

izvodili u Italiji u vrijeme Leonarda da Vincia, autora⁴⁷ prvih crteža letećih strojeva: jedrilice, padobrana i helikoptera. Sačuvala se također i tradicija da se izazovu praktične primjene svojih projekata nije odupro ni sam Leonardo. Ako čak odbacimo kao malo vjerojatnu hipotezu o istinitosti Faustova leta, Melancthonova tvrdnja ne mora ipak imati isključivo fantastično–literarni karakter, nego bi prije mogla sadržavati djelić istine: oglašavaju se u njoj odjeci talijanskih ideja i eksperimenata s početka XVI. stoljeća.

Poslije Leonardove epohe u Italiji kao da se malo zaboravilo na letenje, da bi se toj ideji vratilo tek na prijelomu XVI/XVII. stoljeća, a zapravo krenulo ispočetka. Najzaslužniji za to Faust Vrančić nije poznao Leonardove crteže.⁴⁸

Iza najvjerojatnije izmišljenog leta Fausta–maga mogli su se, dakle, kriti nekakvi stvarni događaji,⁴⁹ ali ne stoji li iza leta Fausta–izumitelja legenda? Nije li se njegov skok s venecijanske kule, stvarni ili zamišljeni, rodio iz želje za ostvarenjem legende?

Govoreći metaforički, Faust–mag i Faust–izumitelj uzajamno se stvaraju. Ako se s faktografske razine vratimo na simboličku više svojstvenu faustovskoj materiji, tada iščekavaju upitnici, suprotnosti i slučajnosti. Legenda se i stvarnost počinju skladno dopunjavati, izražavajući idealan poredak u kojem Dedal i Ikar sa Šimunom rađaju Leonarda, Leonardo rađa Fausta–maga, Faust–mag Fausta–izumitelja, a sve se događa istodobno, u poretku koji može biti obrnut, s prijezirom prema linearnosti. Venecijanski let maga i projekt »letećeg čovjeka«, što ga je u rudolfovskome Pragu obradio došljak iz Dalmacije, zatvaraju u jedan prostor svijet magičnih srednjoeuropskih zvjezdanih putovanja sa svijetom trijeznog sna Sredozemlja.

BILJEŠKE

¹ Usp. W. M. Žirmunskij, Istorija legiendy o Faustie, u: Legiende o doktorie Faustie, red. V. M. Žirmunskij, Moskva–Leningrad, str. 395.

² Koristim se izvornom građom koju je kompletirao V. M. Žirmunskij, objavljenom u prijevodu A. A. Akuljana na ruski. Istoričeskiye i legiendarnije svidjetelstva o doktorie Faustie, u: Legiendy o doktorie Faustie ..., str. 11–46. Iz tog izdanja je i numeracija dokumenata u sljedećim bilješkama.

³ Op. cit., br. 2, str. 12–13.

⁴ Op. cit., br. 4, str. 13.

⁵ Op. cit., br. 6, str. 14.

⁶ To ime (stariji oblik – Faust), u značenju »pesnica«, prvobitno je bilo prezime. Samo u godinama 1512–1522. u samom Heidelbergu, studiralo je nekoliko Fausta. Usp. V. M. Žirmunskij, *Istorija legiendi ...*, str. 381–382.

⁷ Op. cit., str. 382.

⁸ Usp. bilješku 2.

⁹ Istoričeskiye i legiendarnije svidjetielstva ..., br. 15, str. 20. To su Melanchtonove pouke koje je pisao njegov učenik Johann Manlius: *Locorum communium collectanea*, a Johanne Manlio permultos annos pleraque tum ex lectionibus D. Philippi Melanchotonis, tum ex aliorum doctissimorum virorum relationibus excerpta et nuper in ordinem ab eodem redacta. Basileae, 1563.

¹⁰ Na Fausta podsjeća također Melanchton u svom djelu *Explicationum Melanchtoniarum* in Evangelia Dominicalia, Pars II (1594), Pars postrema (1595).

¹¹ Istoričeskiye i legiendarnije svidjetielstva ..., br. 13, str. 19.

¹² Op. cit. br. 15, str. 20; Žirmunskij, *Istorija legiendi ...* str. 383–384.

¹³ Philipp von Hutten (1511–1541) propast svoje ekspedicije u Venezueli smatra kao ostvarenje Faustovih proročanstava koja se odnose na njega. Usp. *Istoričeskiye i legiendarnije svidjetielstva ...*, br. 11, str. 17.

¹⁴ Usp. V. M. Žirmunskij, *Istorija legiendi ...* str. 380–311. Poljaci su smatrali Twardowskog za pitomca Wittenberga i Melanchtonova slušatelja — to je, vjerojatno, prenošenje na Twardowskog wittenberške faustovske tradicije.

¹⁵ Usp. V. M. Žirmunskij, *Istorija legiendi ...*, str. 380.

¹⁶ M. Wiszniewski tvrdi da je neki Jan Fust zaista učio u Krakovu. Ako je to čak i istina, s obzirom na popularnost imena, teško bi bilo utvrditi identitet. Wiszniewski ne daje datume. Usp. M. Wiszniewski, *Historya literatury polskiej*, t. III, Krakow 1841, 91–92.

¹⁷ Usp. M. Markowski, *Die Astrologie an der Krakauer Universität in der Jahren 1450–1550*, u: *Magia, astrologia e religione nel Rinascimento. Convegno polacco-italiano*, Wroclaw 1974; J. Zathay, *Per la storia dell'ambiente magico – astrologico a Cracovia nel Quattrocento*, u: op. cit., str. 99–109; P. Rybicki, *Odrzedzenie u: Historia nauki polskiej*, t. I, red. B. Suchodolski, Wroclaw 1970, str. 282–284.

¹⁸ Taj se akcesorij pojavljuje također na slavnoj Rembrandtovoj gravuri što predstavlja Fausta koji priziva duha.

¹⁹ S. Kot, *Le relazioni secolari della Polonia con Bologna*, Bologna 1949, str. 14–15.

²⁰ Literatura o rudolfovskome Pragu je golema. Usp. m. o. R. J. Evans, *The making of the Habsburg Monarchy 1550–1700*, Oxford 1979. Veliki izbor literature s gledišta nama zanimljivih problema u: A. M. Ripellino, *Praga magica*, Torino 1973.

²¹ Koristim se ruskim prijevodom izdanja iz 1587. god. zajedno s dopunama izdanja iz 1590. Usp. Istorija o doktorie Jogannie Faustie znamenitom čarodije i černoknižnikie. Prijevod R. V. Frenkiel, u: *Legiend a doktorie Faustie ...*, str. 47–166.

²² O tom anakronizmu usp. K. Krejči, *Praga, Legenda i rzezcywistosć*, Warszawa 1974, str. 114.

- ²³ Usp. V. M. Žirmunskij, *Istorija legiendi ...*, str. 406–408.
- ²⁴ S tragedijom Ch. Marlowea o Faustu engleske su trupe gostovale po čitavoj Europi već na prijelazu XVI/XVII. stoljeća.
- ²⁵ Usp. A. Krause, *Faustiana aus Böhmen*, »Zeitschrift fürvergleichende Literaturgeschichte« XII 1898, str. 61–92.
- ²⁶ Izbor bibliografije o češkoj vašarskoj literaturi daje J. Magnuszewski, *Zrozważan nad stosunkiem poezji romantycznej do literatury jarmarcznej*, u: Tenze, *Tropami folkloru i literatury*, Warszawa 1983, str. 150.
- ²⁷ O tekstovima pripisivanima Faustu usp. W. M. Žirmunskij, *Istorija legiendi ...*, str. 400–401.
- ²⁸ Usp. K. Krejči, op. cit., str. 117.
- ²⁹ Usp. *Istoriczeskije i legiendarnyje sidietielstua ...*, br. 1, str. 11; br. 8, str. 14.
- ³⁰ Prema tvrdnji liječnika iz tog doba Philippa Begardija. Usp. op. cit., br. 10, str. 17.
- ³¹ V. M. Žirmunskij, *Istorija legiendy ...*, str. 432.
- ³² K. Krejči, op. cit., str. 115.
- ³³ Usp. R. J. Evans, op. cit., str. 18.
- ³⁴ Postoje ozbiljna razmimoilaženja oko datiranja pojedinih događaja iz biografije Vrančića. Datum 16. O4. 1598. daje Révai Nagy Lexikona t. XIX, Budapest 1926, str. 150. Enciklopedija Jugoslavije t. VIII, Zagreb 1971, str. 534. spominje 1594. godine.
- ³⁵ Prema Révai Nagy Lexikona. Enciklopedija Jugoslavije datume uopće ne daje.
- ³⁶ Usp. A. Pavić, Ivan Tonko Mrnavić, »Rad JA« XXXIII 1875, str. 72–73.
- ³⁷ *Machinae novae ... cum declaratione latina et italica*, Venezia oko 1595; 2 izd. »cum declaratione latina, italica, hispanica, gallica et germanica«, Venezia 1615 ili 1616; reprint: München 1965.
- ³⁸ A. Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, Venezia 1774, reprint: München–Sarajevo 1974, str. 145.
- ³⁹ Usp. A. Pavić, op. cit., str. 73.
- ⁴⁰ Usp. A. Pavić, op. cit., str. 72.
- ⁴¹ op. cit. str. 72–73.
- ⁴² Usp. F. Savorgnan di Brazza, *Un inventore Dalmata del '500*. Fausto Veranzio da Sebenico, »Archivio storico per la Dalmazia« XIII 1932, str. 54–73.
- ⁴³ Š. Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, Rijeka 1869, t. II, str. 443.
- ⁴⁴ Usp. M. Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Zagreb 1983., str. 675; Ž. Dadić, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, Zagreb 1982., str. 128.
- ⁴⁵ Usp. F. Savorgnan di Brazza, op. cit., str. 60.
- ⁴⁶ Prema S. Skoberne, *Padobran kroz vijekove*, Zagreb 1957, str. 26.
- ⁴⁷ 1503. god. neuspjao je pokušaj leta učinio u Perugiai matematičar i izumitelj G. B. Danti.
- ⁴⁸ Usp. F. Savorgnan di Brazza, op. cit., str. 58–60.
- ⁴⁹ Usp. S. Savorgnan, op. cit.; Ž. Dadić op. cit., str. 124–130.